

NÉHÁNY MEGJEGYZÉS A SZÉKELY ÍRÁSRÓL.

Megvallom, hogy egészen a legújabb időkig az u. n. székely rovásírást afféle középkori koholmánynak tartottam, koholmánynak, amellyel a magyarság kereszténység-előtti közmíveltsége kapcsán komolyabban foglalkozni nem érdemes. *Németh Gyulának* „A régi magyar írás eredete“ c. értekezése (megjelent a Nyelvtud. Közlemények XLV. kötete 21—44. lapján 1917-ben) volt az a dolgozat,¹ amely végleg meggyőzött felfogásom helytelenségéről, s aligha tévedek, mikor azt vallom, hogy a kitűnő iskolázottsággal megírt dolgozat nemcsak engem tett Saulusból Paulussá, hanem más tamáskodó magyarokat is.

Németh Gyula értekezése, amely szép szavakkal adózik *Nagy Géza*, valamint *Munkácsi Bernát* hasonló tárgyú dolgozatainak (vö. *Nagy Géza*: A székely írás eredete: *Ethnographia* VI, 269—276. — *Munkácsi Bernhard*: Zum Problem der Székler Runenschrift: *KSz.* XIV, 225—391), részben az ő nyomdokukon,

¹ *Németh Gyula* dolgozatában régi magyar írásról beszél. Én, minthogy emlékeink ez ábécé ismeretét világosan csakis a székelyeknek tulajdonítják, helyesebbnek tartom csak székely írásról beszélni. Nem tagadom azonban, hogy lényegében ilyenféle írása lehetett a régi magyaroknak is, aminthogy ilyen költörök ábécére visszamenő írása volt a XIII. század végén a kúnoknak is, l. *Németh Gyula*: *NyK.* XLV, 24.

részben pedig a saját vizsgálódása alapján ezt a két tételt állapítja meg :

a) A székely írás a köktörök írásnak minden jellemző sajátosságát részint egészben, részint kétségtelen nyomokban megőrizte ;

b) A székely írás jegyeinek nagy része a köktörök, még pedig a jenisszeji köktörök ábécéből való.

A köktörök feliratokról Európa a XVIII. század elején értesült, megfejtésük azonban csak 1893-ban sikerült *Thomsen Vilmos* dán tudósnak. E kétségtelen tények miatt tehát ki van zárva, hogy a székely írás középkori koholmány lehetne.

A székely írás jegyeinek nagy része, mint fentebb említettem, a jenisszeji köktörök ábécéből való. Van azonban más ábécéből való betű is benne. Eddig kétféle ábécéből való betűket mutattak ki. Az egyik ábécé a görög, ebből való a székely *f* és *h*, a másik a glagolita, ebből való volna a székely *e* és *o*.

Azt, hogy a székely írás jegyei közt görög eredetűek is vannak, tudtuk *Németh Gyula* dolgozata megjelente előtt is (l. *Nagy Géza* és *Munkácsi Bernát* fentebb idézett értekezéseit). Hogy azonban e jegyek közt a glagolita ábécéből valók is vannak, azt *Németh Gyula* értekezésének megjelente előtt szélesebb körökben annál kevésbé tudhatták, mert hiszen éppen a szóbanforgó székely *e*-t és *o*-t a kutatók addig a görög *ε*-ből, illetőleg *ο* (ὀ *μυρόν*)-ból származtatták (l. *Munkácsi* : KSz. XVI, 229). *Németh Gyula* azonban a két székely jegyet a glagolita ábécéből valónak tartja s az egyeztetésnél hivatkozik *Hódoly Lászlónak* „A székely vagy régi magyar írás eredete. Pozsony (1884)“ c. dolgozatára, amelyben úgy látszik hasonló egyeztetés már található.

Németh Gyula értekezésének e jól átgondolt megállapítása engem megjelenésekor is, azóta is sokat foglalkoztatott. Hogyan, mikor és hol kerülhetett a székely írásba e két glagolita betű? A glagolita írás IX—X. századi, majd az Adria-menti horvátok közt mai napig való használata történetét, emlékeit elég jól ismerjük. E történetben azonban nem ismerek egyetlen egy olyan mozzanatot sem, amely akárcsak távolról is útmutatást adhatna arra nézve, hol, mikor és mikép kerülhetett a székely írásba a két glagolita betű. Pedig, hogy a székely *e* és glagolita *e*, úgyszintén a székely *o* és a glagolita *o* lényegileg egyező, azt igenis vallom. Lényegileg mondom, mert hiszen teljesen

fedni nem fedik egymást, de ennek egyik, valószínűleg főoka, hogy a székely betűk előttünk ismert legrégebb alakjai is 600—650 évvel későbbi feljegyzések az összehasonlított glagolita társaiknál. A hasonlóság, az egyezés megkapóbb volna, ha az ó-egyházi szláv glagolita betűkkel egyidőben feljegyzett székely betűink volnának. Az alaki hasonlóságon kívül a lényegben való egyezés a következő két pontba foglalható :

a) A glagolita betűk is jobbról balra néznek, tehát olyan írás emlékeinek látszanak, amilyen a székely írás is, jobbról balra haladó.

b) A székely betűk is, miként a glagolita betűk, gömbölyű ductusúak. S itt a gömbölyűség, s nem az a lényeges, át van-e vágva a székely *e* mindkét helyen és a glagolita *e* (l. *Conev, Istorija na blg. jezika. Sofija 1919 : 166*) csak egy helyen, vagy van-e hurka a székely *o* jegynek, mert hiszen a glagolita *o* jegynek van.

A glagolita írás ugyanis kezdetben egy-két századon át gömbölyű, ott azonban, ahol a X. századtól a mai napig megszokás nélküli használata van : az Adria-menti horvátoknál, Isztriától Fiumén, a Quarnero szigetein át Curzoláig, a XII—XIII. sz. határától a gömbölyű ductusból lassan-lassan a szögletes ductusba fejlődik (l. *Jagic V., Glagolitica. Würdigung neuentdeckter Fragmente: Denkschriften der Ak. der Wiss. Wien XXXVIII : II, 33 s. következő lapokon*).

A kifejtettekből persze az is következik, hogy ha a székely betűk közvetlenül a glagolita betűk átvételei, az átvétel csakis a gömbölyű ductusából való lehet s ez biztosítaná az átvétel korai, IX., X. századi voltát.

És mindennek ellenére sem tudok olyan mozzanatot, amely a közvetlen átvételre akárcsak távolról is útmutatást adhatna.

Most, hogy a Magyar Nyelv 1925. január-áprilisi számában *Ligeti Lajos*nak „A magyar rovásírás egy ismeretlen betűje” c. értékes dolgozata megjelent (50—52), a fent tárgyalt két székely betű eredetével s a vele kapcsolatos kérdésekkel újból foglalkozni kezdtem. Ebből támadt az alábbi pár gondolat.

* * *

A glagolita írás kétségtelenül régiebb, mint a cirillica írás, tehát mint az az írás, amellyel a görög szertartású szláv népek :

oroszkok, bolgárok, szerbek írnak. Az is kétségtelen, hogy ezt a régiebb, tehát a glagolita írást *Konsztantin* filozófus, szerzetesi néven *Cyryll* közvetlen Nagy-Moráviába való jövetele előtt állította össze. *Rasztiszláv* nagymoráviai fejedelem ugyanis 860 vagy 861-ben szláv nyelven értő térítőket kért *Mihály* bizánci császártól. A császár két testvért, *Konsztantint* és *Methódot* küldte, akik szalonikii görögök voltak, akik azonban jól beszéltek szlávul. Kétségtelen, hogy feladatuk nemcsak egyházi, hanem politikai is volt. Elfogadott nézet, hogy a testvérpár 862-ben jelent meg Nagy-Moráviában (l. Magyar Honfogl. Kútfői 353. A küldöttségre l. *Jagic*, Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache² 9). Nagy-Moráviába szláv könyvekkel jöttek. Ez egyházi szláv könyvek, így az evangélium, a zsolnárkönyv, szentek élete azokkal a betűkkel voltak írva, amelyeket *Konsztantin* Nagy-Moráviába való elutazása előtt állított egybe, tehát a glagolita betűkkel. Ez egyházi könyvek közül több X., XI. századi másolatban reánk is maradt.

Konsztantin 869-ben Rómában, *Methód* 885-ben Nagy-Moráviában halt meg. Tanítványait Nagy-Moráviából még a magyar honfoglalás előtt *Wiching* és hívei kikergették (l. *Jagic* i. m. 93 s köv. lapokon). E tanítványok könyveikkel részint a macedón-bolgárokhoz, részint pedig az Adria-menti horvátokhoz menekültek, ez azonban nem zárja ki azt, hogy a szláv nyelvű rítus és a glagolita írás Nagy-Moráviában és Pannóniában egy darab ideig még ne tengődhetett volna (vö. a Kijevi Levelek és a Prágai Töredékek nyelvemlékek vallomását). Az Adria-menti horvátoknál azonban a glagolita írás a X. századtól fogva tovább élt, fejlődött s itt megszakítás nélküli használata a mai napig kimutatható (l. erre a többek közt *Jagic*, Glagolitica. Würdigung neuentdeckter Fragmente c. fentebb idézett művét és *Vondrák*, Altkirch. Grammatik² 54). A Frangepánok, akik Modrus-Fiume megye területének urai voltak, nem egy horvát nyelvű oklevelet állítottak ki a glagolita írással.

Másutt azonban a glagolita írást elnyomta a ma cirillica néven ismert írás, még pedig már a X. század elején. *Symeon* bolgár cár († 917) udvara a X. században cirillicával írt, s egészen kétségtelen, hogy a nyugati bolgár birodalomban is, a X. század második felében a hivatalos betűtípus a cirillica volt. *Sámuel* cárnak 993-ból datált síremlékkő felirata, amelyet a Prespa tó partján Macedóniában fekvő German nevű falu

templomában találtak, cirillicával van írva (l. erről: *Jirecek és Jagic: Die cyrillische Inschrift vom Jahre 993: Archiv für slav. Phil. XXI, 543—557*).

Az oroszok is, akik 988-ban lesznek keresztényekké, a cirillica írást veszik át. Arra, hogy a glagolita írás használatának az oroszoknál a X. vagy a XI. században valami nagyobb-szerű nyomai volnának (l. *Vondrák, Altkirch. Grammatik*² 53), alig vannak adatok.

A fiatalabb, a IX., X. század határán keletkezett cirillica jegyeinek eredetéről semmi kétség sincsen. Csaknem valamennyi jegye az ugyanazon korbeli görög majuscula jegy mása. Az a pár betű pedig, amely a görög majusculákból nem származtatható, velük nem azonosítható, a régibb glagolita írásból van átvéve, vagy a cirillica betűkhöz formálva (l. *Isaac Taylor, Ueber den Ursprung des glagolitischen Alphabetes: Arch. V, 191—192. — W. Vondrák, Altkirchenslav. Grammatik*² Berlin 1912. 64—66. — *A. Leskien, Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslav.) Sprache. Heidelberg 1909. XXXVII. 1. — V. Jagic, Grafika u. slavjan: Enciklopedija slavjanskoj filologiji. Szt. Peterburg. 1911*).

Nem ily egységes a felfogás a glagolita írás eredetéről. Itt két nézet küzd egymással. Az egyik nézet szerint a glagolita írás minden jegye görög eredetű, még pedig a IX. századi folyó-írású görög minuscula mása. *Leskien* erre nézve ezt írja: „Das ganze System der glagolitischen Schrift und ihre Übereinstimmungen mit der kyrillischen macht es an sich wahrscheinlich, dass beide Alphabeten den gleichen Ursprung haben. Das kann nur heissen, dass auch das glagolitische aus der griechischen Schrift stammt. Wenn man den Ductus der griechischen Minuskel der zweiten Hälfte des 9. und des 10. Jahrh. mit der glagolitischen Schrift vergleicht, kann bei den meisten glagolitischen Buchstaben an ihrer Identität mit den entsprechenden griechischen Minuskelformen gar kein Zweifel sein. Die Frage, woher die glagolitischen Buchstaben stimmen, die nicht unmittelbar aus griechischen Zeichen ableitbar sind, kann daher auch hier nicht weiter verfolgt werden. Meine Ansicht ist, dass sie ebenfalls aus Zeichen der griechischen Minuskel kombiniert und stilisiert sind“ (i. m. XXXVII—XXXVIII. lp. és *Leskien A., Zur glagolitischen Schrift: Arch. XXVII, 161*).

A másik nézet azt mondja, hogy a glagolita írás legtöbb

betűje a IX. századi görög minuscula mása, vannak azonban egyes betűk, amelyek idegen : keleti ábécékből vannak átvéve. E nézetet legelőször *Safárik Pál József* fejtette ki „Ueber den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus. Prag 1858“ c. dolgozatában, újabb időben pedig *Vondrák Vencel* bizonyította részletesen „Zur Frage nach der Herkunft des glagolitischen Alphabets“ c. értekezésében (I. Archiv für slav. Phil. XVIII. és XIX. köt.), majd „Altkirchenslavische Grammatik.² Berlin 1912“ c. műve 49—64. lapjain. *Vondrák* szerint kétségtelen, hogy a glagolita s héber vagy szamaritánus eredetű, a glagolita k zsidó eredetű, s minden valószínűség a mellett szól, hogy a glag. e szamaritánus, s ugyanilyen eredetű a glag. o. (I. Arch. XVIII, 553—556, XIX, 172, Altkirch. Gram.² 60—64.)

Safárik-Vondrák elméletét a *Konstantin (Cyrill)*-legenda is támogatja (kiadta *Miklosich* és *Dümmler*, a bécsi Akadémia Denkschr. XIX. kötetében, magyar vonatkozásait l. a Magy. Honf. Kútírói 352—353). *Konsztantín*, aki a glagolita írás betűit egybeállította, nagytudományú, több nyelvet beszélő férfiú volt. Hogy kiváló politikai érzéke is volt, bizonyítja az, hogy ura moráviai kiküldetése előtt is felhasználta hasonló céllal. Így járt küldetésben *Konsztantín* a kazároknál is, megfordult a szaracénok közt, s tudjuk, hogy ez útja alkalmával „neki estek az ugrok, farkasmódra üvöltvén és meg akarták ölni“ (MHK. 353). Kétségtelenül hiteles a legendának az az értesítése is, hogy *Konsztantín* zsidóul is, szamaritánusul is tudott s értette írásukat is.

Vondrák a maga elméletét fenntartotta *Jagic*csal szemben is. *Jagic* ugyanis a *Taylor-Leskien*-féle elmélet híve ; szerinte is a glagolita írás minden jegye levezethető a IX. sz.-i görög minuscula írásból, tehát a glag. s és e is, még pedig gör. σσ-ból, illetőleg ε-ből. E két betűnél azonban annyit megenged *Jagic*, hogy aki őket alakította a megfelelő görögökből, ismerhette a héber-szamaritánus šin és he betűket s így ezek is hathattak a glag. betűk alakjaira (vö. *Jagic*, Grafika u. Slayjan 104).

Részletesebben kellett kifejtenem a glagolita írás eredetére vonatkozó elméleteket, még pedig azért, mert a kétféle elméletben azoknak a betűknek is fontos szavazata van, amelyekből *Németh Gyula* a székely írás e és o betűit származtatja. Azt gondolom, a magyar kutatóra nem lehet közömbös, vajjon a glag. e és o görög eredetű-e vagy pedig a IX. században Cherson—Kercs : Krim vidékén használt, ismert keleti : szama-

ritánus-héber ábécékből való-e. S nekem az a meggyőződésem, hogy *Vondrák* elméletének van egy megcáfolhatatlan erőssége, olyan erőssége, amelyre se *Leskien*, se *Jagic* nem is reflektált. A glagolita írás betűi közül több, így az *e* és *o*, *jobbról-balra* néz. Ezt a görög írásból levezetni nem lehet. A görögök már a Kr. e. V. században a balról jobbfelé haladó írásra tértek át. Ez erősségét *Vondrák* kifejezetten hangsúlyozza is, mondván: „Die nach links blickenden Zeichen des glag. Alphabets sind eine Tatsache, die meines Erachtens nicht genug gewürdigt wird“ (Altkirchl. Gram.² 60). S ugyanezt kell mondanunk a székely *e* és *o* jegyekről; ezek is, mint már említettem, jobbról balfelé néznek s ilyen jobbról-balra haladó írás emlékei. S ezért elfogadhatatlan az, hogy a székely betűk egyike is görög eredetű lehessen (l. *Nagy Géza*: Ethn. VI, 276; *Munkácsi B.*: KSz. XIV, 229).

Nézetem szerint azonban a székely betűk nem származhatnak a glagolita betűkből, mert — mint fentebb kifejtettem — a glagolita írás történetében, fejlődésében nincs olyan történeti kapcsolat, amely a székely átvételt akárcsak távolról is velünk megértelhetné. Érthető azonban a két székely betű, ha feltesszük, hogy mind a glag. *e* és *o*, mind pedig a székely *e* és *o* egy közös forrásra megy vissza.

Azt, hogy a székely írás egyszer reformon ment keresztül, bizonyítja az a körülmény, hogy benne a köktürkre visszamenő jegyeken kívül görög eredetű betűk is vannak. Ezek a görög eredetű jegyek a székely betűsorba a pontusi görögöktől kerülhettek (l. *Nagy G.*: Ethn. VI. 276), szerintem nem később a IX., X. századnál.¹ E IX., X. századi reformba szépen kapcsolódnék bele a székely *e* és *o*, amelyek a Pontus vidékén használt héber-szamaritánus betűsorból kerülhettek (a betűformákra l. *Vondrák*: Arch. f. slav. Phil. XVIII, 555, XIX, 171). A székely betűsorban más ilyen zsidó-szamaritánus eredetű jegy is lehet. Így pl. a székely *zs* származtatható a zsidó *šin*-ből, szamaritánus *šanb*ól, (l. *Vondrák*: Arch. XVIII, 553) is.

A Pontus vidékén tehát a székely rovásírás reformon mehetett keresztül. A reform abban állt, hogy a székely rovás-

¹ *Munkácsi*, akinek a székely írásról az a nézete, hogy az eredetileg a kúnok írása, azt igyekszik bizonyítani, hogy e kún írásba a görög hittérítőktől kerültek bele a görög betűk a XIII. század elején s a székelyek már ezekkel a betűkkel ellátott írást vettek át (l. KSz. XIV, 239).

írásba az itt használt görög, valamint héber-szamaritánus betűsorból néhány betűt átvettek. S ezt a megállapítást mintha a magyar nyelv hangtörténete is támogatná. A gör. χ , melynek pontusi alakja χ , a görögben az a , o , u hangok és a mássalhangzók előtt veláris zöngétlen spiráns, s úgy hangzik, mint a ném. *ch* ezekben: *Bach*, *Buch*, *Kuchen* (l. *Pecz*: A görög nyelv dialectusai: EPhK. 31: 342). Minthogy pedig a székely rovásírásban a görögből vett χ a magyar *h* hangjele, ez csak úgy lehetséges, ha az átvétel idején a magy. *h* még *ch* hang volt. A magyar nyelvtörténetből tudjuk, hogy a mai magy. *h* eredetibb *ch*-ből fejlődött (l. *Gombocz*, Magyar történeti nyelvtan. Egyetemi előadások. III. rész 1. § 3. old. és 58. § 68. old.), s hogy ilyen *ch* a honfoglaláskor s még később is a XII. sz.-ban is ejtett magyar hang volt.

Hasonló vallomás látszik rejleni a székely *zs* jegyben, amely a székely írásban a *zs* hang jele. E székely jegy a zsidó *zs* š nből, vagy a szamaritánus *s* š anból származik s kezdetben a magyar *s* hangjele kellett hogy legyen. Tudjuk mármost jól, hogy a magy. *zs* sok esetben régebbi magy. *s*-ből zöngésült (l. *Gombocz* fentidézett előadásai 63. § 73. old.).

E két magyar hangtörténeti tanulság tehát szintén alkalmas támogatni azt a feltevést, hogy a székely rovásírás reformon a Pontus vidékén, a IX. századnál nem később mehetett keresztül.

Hogy a tárgyalt betűk eredetének kérdése csakugyan úgy áll-e, ahogy kifejtettem, annak eldöntését másokra, nálamnál hivatottabbakra bízom. Azt az egyet bizony állítom, hogy a székely *e* és *o* betűk a glagolita írásból átvettek nem lehetnek. Lehetnek azonban a glagolita *e* és *o* betűkkel közös forrásból valók, innen hasonlóságuk. Ebből a közös forrásból való a székely *zs* is. — Az a kor, amikor a székely betűsor reformon mehetett keresztül, a IV. sz.-nál nem későbbi. Ezt a $ch > h$, $s > zs$ hangok története is bizonyítani látszik. S ha mindez így van, akkor talán mégis lehet arra gondolni, hogy a székely betűsor a magyarokhoz csatlakozott kazár: kabar törzs betűsora (így *Müller Konrád*: KSz. XIV, 14—16), mely esetben a székelyek talán mégis a kabarok utódjai.

Dr. Melich János.